

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

งานวิจัย การเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนของชุมชนบ้านร่องก่อ ตำบลโพธิ์ใหญ่ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนของชุมชนบ้านร่องก่อ ที่นำไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานและเพื่อรวบรวมองค์ความรู้ด้านกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนในการนำไปปรับใช้กับชุมชนอื่นๆ โดยขอบเขตของการวิจัย เป็นการศึกษาในชุมชนหมู่บ้านร่องก่อ ตำบลโพธิ์ใหญ่ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 125 ครัวเรือน

วิธีการที่ใช้ในการศึกษาเป็นการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน โครงสร้างความสัมพันธ์และการบริหารงานที่สำคัญในชุมชน และการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม (focus group) และการสังเกตในชุมชนหมู่บ้านร่องก่อ ตำบลโพธิ์ใหญ่ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีระยะเวลาในการศึกษาตั้งแต่เดือน มกราคม- มิถุนายน 2554 กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาประกอบด้วย 3 กลุ่มคือ

1. คณะกรรมการในชุมชนและผู้รู้ในชุมชนบ้านร่องก่อตำบลโพธิ์ใหญ่ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 13 คน
2. คณะทำงานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ทำการผลิตสินค้า จำนวน 6 คน
3. ผู้ใช้สินค้าในชุมชน และในชุมชนใกล้เคียง จำนวน 6 ราย

ในการศึกษาผู้วิจัยใช้ข้อคำถามที่แนวทางการสัมภาษณ์ก็มีโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลดังนี้

- (1) แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์คณะกรรมการชุมชนและผู้รู้ในชุมชน
- (2) แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์คณะทำงานวิสาหกิจชุมชน
- (3) แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ผู้ใช้สินค้าในชุมชนและชุมชน

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์คณะกรรมการหมู่บ้าน และผู้รู้ในชุมชน ผู้ดำเนินงานโครงการวิสาหกิจชุมชนในชุมชน คนในชุมชนที่มีรายได้จากการรับจ้างในวิสาหกิจชุมชนและการสัมภาษณ์ผู้ใช้สินค้าในชุมชน จำนวนรวมทั้งสิ้น 25 คน

สรุปผลการวิจัย

ความเป็นมาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการทำอิฐบ้านร่องก่อ

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนก่อตั้งในปี 2548 จากการประชุมหมู่บ้านทั้ง 125 ครัวเรือน เมื่อมีการสนับสนุนโครงการ SML จำนวน 250,000 บาทจากรัฐ ทำให้ชุมชนช่วยกันคิดว่าจะทำโครงการอะไรที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและทุกครัวเรือนได้ใช้ร่วมกัน ชุมชนได้ร่วมกันคิดว่าสิ่งที่ทุกบ้านมีความจำเป็นต้องใช้คืออิฐบล็อกในการก่อสร้างบ้านเรือน จึงเริ่มกระบวนการบริหารจัดการโครงการในรูปคณะทำงาน โดยเน้นความร่วมมือร่วมใจของคนในหมู่บ้านและความเอื้ออาทรกันและกัน โครงสร้างการทำงานและความรับผิดชอบของวิสาหกิจชุมชนนี้จึงเป็นโครงสร้างที่ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วม โดยหมู่บ้านแบ่งเป็น 10 คุ่มและมีหัวหน้าคุ่มเป็นผู้รับผิดชอบในการเก็บเงินออมวันละบาทของสมาชิกในคุ่ม โดยจัดเก็บทุกเดือนๆ ละ 30 บาท ปัจจุบันมีเงินออมสิ้นปี 2553 อยู่ 130,000 บาทบัญชีธนาคารอยู่กับผู้ใหญ่บ้าน ปัจจุบันคณะทำงานวิสาหกิจชุมชนมี 13 คน

การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วงคือ

1. ระยะก่อตั้ง (พศ. 2548- พศ. 2550) เป็นระยะของการล้มลุกคลุกคลาน ลองผิดลองถูก ค้นคว้าทดลองศึกษาข้อมูลและการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการทำอิฐ ยังมียอดขายไม่มากนัก
2. ระยะการขยายงาน (พศ. 2551- ปัจจุบัน) เป็นระยะที่ประสบความสำเร็จในการทำงานแล้ว คุณภาพของอิฐเป็นที่น่าเชื่อถือ มีคนรู้จักมากขึ้น มียอดขายอิฐเพิ่มขึ้น และมีการขยายการผลิตสินค้าชนิดอื่นเพิ่มขึ้น การบริหารจัดการเริ่มมีความชัดเจนมากขึ้น มีผลกำไรเพิ่มมากขึ้น

การดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนทำอิฐในปัจจุบัน

จนถึงปัจจุบันกลุ่มวิสาหกิจได้ผลิตสินค้าเพิ่มขึ้นจากอิฐบล็อกคือ เสาบ้าน เสารั่ว ปลอกซีเมนต์ และจำหน่ายปูนและทรายด้วย เพื่ออำนวยความสะดวกในการใช้งาน เนื่องจากอุปกรณ์เหล่านี้เป็นอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ในการก่อสร้าง เมื่อมาซื้อที่นี่แล้วจะได้อุปกรณ์ครบไม่ต้องไปซื้อที่อื่นอีก

กำลังการผลิตของวิสาหกิจชุมชน ผลิตอิฐได้วันละ 1,100-1,800 ก้อน แล้วแต่ว่าทำอิฐอย่างเดียวหรือผลิตภัณฑ์อย่างอื่น ซึ่งได้แก่การทำเสากับบล็อกซีเมนต์ด้วย โดยทั่วไปจะมีคนทำงานวันละ 7-8 คน แรงงานหลักที่ทำประจำอยู่มี 15 คน หมุนเวียนกันทำ กรรมการหลักมี 5 คน

ปัจจุบันสินค้าของชุมชนขายดีมากขึ้น โดยเฉพาะตั้งแต่ปี 2554 นี้เป็นต้นมา ทำให้ผลิตสินค้าไม่ค่อยทัน อิฐมีราคาขายก่อนละ 5.50 บาทในขณะที่ร้านค้าที่ขายอุปกรณ์ก่อสร้างขาย 6.50-7-8 บาท มีคนสั่งสินค้าในแต่ละวันจำนวนมาก รถส่งของส่งวันละ 7-8 เที่ยว ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่อยู่รายรอบในรัศมี 3-10 กิโลเมตร เมื่อสั่งซื้อจะมีรถส่งสินค้าถึงที่ หรือบางคนอาจมารับของเองแล้วแต่สะดวก

การทำงานของกลุ่มในปัจจุบันถือเป็นรุ่น 2 แล้ว การทำงานจะเริ่มทำตั้งแต่ 8.00 น. จนถึง 17.00 น. วันจันทร์-เสาร์ มีหยุดพักเที่ยงประมาณ 12.00 น. ให้ทุกคนกลับไปกินข้าวบ้านตัวเอง หรือบางที่มีของกินอะไรก็นำมากินร่วมกัน พอกินข้าวเสร็จพักสักครู่ ก็กลับมาเริ่มทำงานกันต่อ

ผลประกอบการของวิสาหกิจชุมชนในปัจจุบัน

วิสาหกิจชุมชนมีรายได้ ผลกำไรและสามารถนำผลกำไรมาปันผลให้กับสมาชิกและพัฒนาสาธารณประโยชน์ในชุมชนทุกปี การทำบัญชีรายรับรายจ่ายมีความโปร่งใส สามารถเปิดเผยและตรวจสอบได้เช่นเดียวกับการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเงินและกิจกรรมอื่นๆ ในชุมชน โดยในปี 2553 วิสาหกิจชุมชนการทำอัฐมีรายได้ในรอบ 1 ปี จากบัญชีรวมรายรับทั้งหมดแต่ 1 เมษายน 2553-31 มีนาคม 2554 มีรายรับทั้งสิ้นรวม 2,284,908 บาท รายจ่าย 2,083,957 บาท มีผลกำไร 200,951 บาท

การปันผลปีแรกในปี 2551 ปันผลได้ 200 บาท จากเงินออม 360 บาทต่อ 1 หุ้น ต่อมาในปี 2552 ปันผล 500 บาทและในปี 2553 ปันผล ก็สามารถปันผล 500 บาท เช่นกัน

วิสาหกิจชุมชนการทำอัฐยังทำให้เกิดการจ้างงานในชุมชน โดยค่าแรงทั้งปีของชาวบ้านที่มาทำงานรับจ้างในการทำอัฐ ทั้งปีเป็นเงินรวม 349,900 บาท เฉลี่ยเดือนละ ประมาณ 29,158.33 บาท เป็นรายรับที่ทำให้ครัวเรือนประมาณ 13 ครัวเรือน - 15 ครัวเรือนมีรายได้เสริมจากการทำงานที่นี่ โดยคิดค่าแรงให้วันละ 200 บาทตามอัตราค่าจ้างงานทั่วไปในพื้นที่นั้น

การสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านวิสาหกิจของชุมชน

จากการศึกษาพบว่าชุมชนบ้านร่องก้อมีกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนประสบความสำเร็จตามลำดับดังนี้

1. ผู้นำชุมชนมีการเรียนรู้จากประสบการณ์ (experiential learning) และใช้ความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) ที่มีอยู่ผสมผสานกัน เป็นการจุดประกายความคิดและเป็นจุดเริ่มต้นนำไปสู่การทำวิสาหกิจชุมชน การที่ผู้นำและชุมชนมีประสบการณ์ตรงจากการทำงานด้านการก่อสร้างและเมื่อผู้นำได้สังเกตจากการทำงานเมื่อได้ไปทำก่อสร้างที่ร้านขายวัสดุก่อสร้าง เห็นร้านวัสดุก่อสร้างมีการใช้เครื่องปั๊มอัฐบล็อกขาย จึงได้เฝ้าสังเกตและเรียนรู้เป็นระยะเวลาหนึ่งจนเริ่มมั่นใจว่ามีความเป็นไปได้หากชุมชนจะทำอัฐบล็อกขายเอง

2. หลังจากผู้นำเกิดกระบวนการเรียนรู้แล้วจึงนำมาปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนและระดมความคิดกับเพื่อนร่วมงานและชุมชนโดยการประชุมกับคนในหมู่บ้านทั้งหมดให้ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เป็นการเรียนรู้กลุ่ม (collective learning) เพื่อการตัดสินใจร่วมกัน เป็นการไตร่ตรองจากกลุ่ม ทั้งเป็นการตรวจสอบความคิดข้างต้นของผู้นำว่าจะมีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใดในทางปฏิบัติ

3. ชุมชนมีการจัดการความรู้ ด้วยการแสวงหาความรู้ ยกระดับและพัฒนาความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ “อิฐ” และสินค้าอื่นๆ ของชุมชนให้มีคุณภาพดีแตกต่างจากสินค้าของร้านค้าทั่วไป โดยมีรูปแบบการจัดการความรู้หลายรูปแบบ อาทิ การไปดูงานในร้านค้าวัสดุก่อสร้าง การศึกษาการทำงานเครื่องจักรที่ผลิตอิฐก่อนที่จะลงทุนซื้อ การจ้างผู้มีความรู้มาสอนวิธีการผสมปูนให้ดูและทำตาม การทดลองใส่ส่วนผสมต่างๆ ที่จะทำให้อิฐแข็งแรงทนทาน ฯลฯ รวมถึงการสอบถามคุณภาพของผลิตภัณฑ์จากผู้นำสินค้าไปใช้ จนกระทั่งประสบความสำเร็จและเป็นที่ต้องการของตลาดในที่สุด

4. ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติและการทดลองทำ (learning by practice) นอกจากมีการจัดการความรู้ด้วยการแสวงหาความรู้ ยกระดับและพัฒนาความรู้เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์แล้ว ชุมชนยังได้นำข้อมูลความรู้เหล่านี้มาลงมือปฏิบัติ ทดลอง โดยพยายามทดลองทำส่วนผสมของวัสดุต่างๆ เพื่อให้ได้ค่าที่มีคุณภาพดี แตกต่างจากท้องตลาดทั่วไป

5. ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ที่วางอยู่บนรากฐานของการคิดแบบผู้ประกอบการ ผสมผสานกับแนวคิดแบบเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้เกิดการเรียนรู้และจัดการความรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จได้

ปัจจัยแห่งความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน

จากการศึกษาพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนการทำอิฐบ้านร่องก่อประสบความสำเร็จมีดังนี้

1. สินค้าของชุมชนมีคุณภาพดีกว่าท้องตลาด จากการที่ใช้วัสดุดีกว่า มาตรฐานผลิตภัณฑ์ดี แต่มีราคาถูกกว่าท้องตลาด ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนพยายามค้นคว้าทดลองจนได้สินค้าที่มีคุณภาพดีกว่าท้องตลาด จะเห็นได้ว่าชุมชนเน้นที่ตัวคุณภาพสินค้าเป็นเรื่องสำคัญ ประกอบกับราคาถูกซึ่งทั้งสองอย่างนี้เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้สินค้าติดตลาด นอกจากตัวสินค้าแล้ว วิสาหกิจชุมชนการทำอิฐยังมีข้อได้เปรียบด้านการเลือกตัวสินค้า พื้นที่ตั้งและตลาดอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันมากทำให้มีความต้องการสินค้าของชุมชนอยู่ตลอดเวลา จึงมีความต้องการสินค้าเพิ่มขึ้นขณะเดียวกันการขนส่งสินค้าสะดวกมาก

2. ชุมชนมีวิธีคิดแบบผู้ประกอบการ ทำให้สามารถขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนได้อย่างประสบความสำเร็จ ความคิดสำคัญของผู้ประกอบการคือ การมีนวัตกรรม กล้าตัดสินใจ กล้าเสี่ยง แต่ก็พยายามกำกับด้วยความรอบคอบ ทำให้ชุมชนกล้าค้นคว้าทดลอง และหาความรู้ จนเกิดมีนวัตกรรม เช่นมีการไปศึกษาที่ร้านค้าในเมืองซึ่งเป็นร้านอัดอิฐบล็อกขาย ก่อนซื้อเครื่องอัดอิฐบล็อกแบบไฮโดรลิกว่าทำงานอย่างไร จ้างคนมีความรู้มาสอน ยอมเสียเงินค้นคว้าทดลองส่วนผสมต่างๆ และหาวัสดุที่เหมาะสมจนได้ส่วนผสมที่ดีที่สุด

อย่างไรก็ดี ชุมชนยังมีวิธีคิดแบบเศรษฐกิจพอเพียงผสมผสานกับวิธีคิดแบบผู้ประกอบการ ด้วย คือไม่ได้คิดในเรื่องเงินหรือกำไรขาดทุนเพียงอย่างเดียว ฐานคิดจึงมีทั้งสองส่วนประกอบกัน ทำให้งานเดินไปได้ดี โดยการมีวิธีการทำงานแบบผู้ประกอบการ เอาจริงเอาจัง กล้าเสี่ยง กล้าตัดสินใจ แต่ใช้วิถีชีวิตของชุมชนเป็นตัวตั้ง มีความเอื้ออาทรต่อกันไม่ใช้ตัวเงินเป็นเรื่องใหญ่ หรือหวังกำไรมากกว่าความอยู่ดีมีสุข และความช่วยเหลือกันของคนในชุมชน

3. ชุมชนมีทุนทางสังคมดั้งเดิมในชุมชนที่สามารถนำมาต่อยอดเป็นการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนการทำอิฐที่ประสบความสำเร็จได้ เช่นคนในชุมชนมีความสามัคคี มีความซื่อสัตย์เป็นพื้นฐาน มีผู้นำชุมชนที่มีวิสัยทัศน์มองการณ์ไกล มีทุนด้านทรัพยากรบุคคลทั้งผู้รู้ ผู้ที่เป็นแบบอย่างด้านความซื่อสัตย์ ผู้มีความเสียสละในชุมชนอยู่จำนวนมากสมควรที่จะทำให้โครงการต่างๆ ของชุมชนดำเนินการต่อไปได้อย่างประสบความสำเร็จรวมถึงการทำวิสาหกิจการทำอิฐนี้ด้วย

4. การได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณในการดำเนินการจากรัฐเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนดำเนินการต่างๆ ได้ประสบความสำเร็จง่ายขึ้น แต่ผู้วิจัยอยากจะเรียกว่าปัจจัยนี้เป็นปัจจัยเอื้อต่อความสำเร็จมากกว่าเพราะปัจจัยชี้ขาดอยู่ที่ศักยภาพความสามารถของชุมชนเอง เพราะรัฐก็ได้ให้ความสนับสนุนด้านการเงินแก่ชุมชนอื่นเช่นกันในลักษณะเดียวกันแต่ชุมชนอื่นไม่สามารถดำเนินการได้สำเร็จ

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนยังมีดังนี้

1. ปัญหาในการดำเนินงานปัจจุบันคือปัญหาเรื่องการผลิตที่เริ่มไม่ทันต่อความต้องการของลูกค้า เนื่องจากที่การสั่งซื้อมากขึ้นในปัจจุบัน แต่กำลังการผลิตด้านแรงงานมีจำนวนจำกัด
2. วิสาหกิจชุมชนอาจต้องวางแผนในอนาคตในเรื่องการขยายงาน รวมถึงการจัดระบบงานที่จะรองรับการขยายงานทั้งเรื่องกำลังคน ระบบการขนส่ง ระบบบัญชี ฯลฯ

การอภิปรายผลการวิจัย

1. การพัฒนาผลิตภัณฑ์มาตรฐาน: หนทางสู่ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนบ้านร่องก่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีความแตกต่างจากผลการวิจัยส่วนใหญ่ที่พบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนจำนวนมาก โดยการค้นพบในงานวิจัยนี้พบว่า วิสาหกิจชุมชนบ้านร่องก่อไม่มีปัญหาหลัก หรือปัญหาสำคัญๆ เช่นที่วิสาหกิจชุมชนอื่นประสบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการขาดแคลนทุน การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ยังไม่ได้คุณภาพและมาตรฐาน ตลอดจนปัญหาด้านการตลาด หรือการบริหารจัดการ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวิสาหกิจชุมชนบ้านร่องก่อ สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ได้มีมาตรฐานเหนือคู่แข่งทั่วไปทำให้สินค้าเป็นที่ต้องการของตลาด และสามารถเลี้ยงตัวเองได้ในระยะยาว ทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐด้านงบประมาณพอสมควรด้วย

นอกจากนี้วิสาหกิจชุมชนบ้านร่องก่อได้พัฒนาอุปกรณ์เครื่องมือที่ช่วยทุ่นแรง เป็นดังที่ อารีย์ วิบูลพงศ์และคณะ (2552) ได้ให้ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไว้ว่าการพัฒนา อุปกรณ์เครื่องมือที่ช่วยทุ่นแรง เพิ่มผลิตแรงงานและประสิทธิภาพการผลิต จะช่วยให้กลุ่มพัฒนา ผลิตภัณฑ์ได้มากขึ้น

อนึ่ง ข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้มีความแตกต่างจากข้อค้นพบของวรกันต์ จารุพัฒน์ (2548) ที่พบจากการวิจัยว่า วิสาหกิจชุมชนที่ชาวบ้านรวมตัวกันจัดตั้งและบริหารจัดการมีประสิทธิภาพน้อยกว่าวิสาหกิจชุมชนที่บุคคลหรือนายทุนจัดตั้งและบริหารจัดการอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งในเรื่องประสิทธิภาพการผลิตผลิตภัณฑ์ และประสิทธิภาพการบริหารจัดการ เนื่องจากวิสาหกิจ ชุมชนที่จัดตั้งและบริหารจัดการโดยชาวบ้านไม่มีความรู้ในการประกอบธุรกิจหรือไม่มีความเป็นผู้ ประ กอบการ ทำให้การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความสามารถในการแข่งขันเป็นไปได้ลำบาก โดยจะ เห็นว่าวิสาหกิจชุมชนบ้านร่องก่อสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์จนเป็นที่ยอมรับและเป็นที่ต้องการของ ตลาดได้ แม้ว่าจะไม่มีความรู้ในการประกอบธุรกิจมาก่อน

2. วิธีคิดแบบผู้ประกอบการผสมผสานกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของวิสาหกิจชุมชน บ้านร่องก่อ

ดังนั้นข้อค้นพบจากการศึกษานี้เป็นข้อพิสูจน์อย่างหนึ่งได้ว่า ลักษณะของความเป็น ผู้ประกอบการอันนำไปสู่ความสำเร็จในการทำวิสาหกิจชุมชนให้ประสบความสำเร็จนั้น เป็นสิ่งที่ สร้างขึ้นได้ โดยไม่จำเป็นว่าจะต้องมีประสบการณ์หรือคุ้นเคยกับการประกอบการมาก่อน ทั้งนี้ควร สร้างขึ้นจากประสบการณ์และรากฐานความคิด ความเป็นจริงของชุมชน เช่นที่ชุมชนบ้านร่องก่อ คิดขึ้น โดยเลือกสินค้าที่ชุมชนเห็นว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นในการบริโภคก่อนในชุมชนและสามารถขยาย การผลิตไปสู่ชุมชนใกล้เคียง โดยมีความต้องการของชุมชนใกล้เคียงเช่นเดียวกัน ทั้งนี้หากมีวิธีคิด ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ดีและราคาถูกกว่าท้องตลาดด้วยแล้ว จะสามารถขจัดปัญหา “ตลาด” ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ที่วิสาหกิจชุมชนทั่วไปเผชิญได้

นอกจากนี้แล้ว ฐานคิดสำคัญอีกประการหนึ่งในการดำเนินการวิสาหกิจชุมชนของบ้าน ร่องก่อ ยังมีรากฐานของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสะท้อนได้จากวิธีคิดและวิถีปฏิบัติของ วิสาหกิจที่กำกับด้วยหลักคิดความพอประมาณ ความมีเหตุผลและภูมิคุ้มกันในตัว แนวคิด เศรษฐกิจพอเพียงได้ฝังรากลึกอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องก่ออย่างมั่นคง โดยการดำเนินการ วิสาหกิจของชุมชนได้มีแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกำกับอยู่ในทุกขั้นตอนการดำเนินงาน ตั้งแต่เริ่ม ก่อตั้งจนถึงปัจจุบัน

3. การเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค : คือการวิจัยตลาดโดยไม่ต้องทำวิจัย

การเป็นทั้งผู้บริโภคและผู้ผลิตในตัวคนเดียวกันเป็นทั้งข้อได้เปรียบและส่งผลดีต่อวิสาหกิจ ชุมชน เช่นที่วิสาหกิจชุมชนบ้านร่องก่อสามารถเข้าใจความต้องการของผู้บริโภคในสินค้า “อัญ” ได้

อย่างถ่องแท้ว่าผู้บริโภคต้องการสินค้าที่มีคุณสมบัติแบบใด เพราะชุมชนเป็นผู้บริโภคสินค้านั้นด้วยตนเอง จึงรู้ว่าสินค้าในตลาดเป็นอย่างไร คุณภาพที่มีอยู่ยังไม่ดีพอ ดังนั้นจึงต้องการผลิตสินค้าที่มีคุณภาพเหนือกว่าที่ตลาดมี และนี่คือจุดขายและจุดแข็งของชุมชน ต่างกับสินค้าอื่นที่ผู้ผลิตไม่ใช่ผู้บริโภคจึงไม่รู้รายละเอียดสินค้าและความต้องการของตลาด และต้องมาทำวิจัยตลาดก่อนนำสินค้ามาขาย หรือแม้ขายแล้วก็ต้องวิจัยอยู่ต่อไป นี่อาจเป็นข้อดีของวิสาหกิจชุมชน หากสามารถ “วิเคราะห์ความต้องการของลูกค้า” ได้อย่างถ่องแท้โดยไม่ต้องทำวิจัยตลาดเลย ทั้งนี้เพราะตัวผู้ผลิตก็คือผู้บริโภคด้วย ทำให้สามารถ “ใช้ไป ศึกษาไป” ได้

4. ทูทางสังคมของชุมชนบ้านร่องก่อ: ฐานรากแห่งความสำเร็จ

ชุมชนบ้านร่องก่อมีทูทางสังคมดั้งเดิมที่สามารถนำมาต่อยอดเป็นการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนการทำอิฐที่ประสบความสำเร็จได้ เช่นคนในชุมชนมีความสามัคคี มีความซื่อสัตย์เป็นพื้นฐาน มีผู้นำชุมชนที่มีวิสัยทัศน์มองการณ์ไกล มีทุนด้านทรัพยากรบุคคลทั้งผู้รู้ ผู้ที่เป็นแบบอย่างด้านความซื่อสัตย์ ผู้มีความเสียสละในชุมชนอยู่จำนวนมากสมควรที่จะทำโครงการต่างๆ ของชุมชนดำเนินการต่อไปได้อย่างประสบความสำเร็จรวมถึงการทำวิสาหกิจการทำอิฐนี้ด้วย ทำให้เห็นว่าทูทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เอื้อต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนได้

บทเรียนจากบ้านร่องก่อต่อวิสาหกิจชุมชนใหม่

การศึกษาวิจัยการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนของชุมชนบ้านร่องก่อตำบลโพธิ์ใหญ่ อำเภอลำลูกเกด จังหวัดอุบลราชธานี มีข้อค้นพบว่า ส่วนหนึ่งที่วิสาหกิจชุมชนบ้านร่องก่อประสบความสำเร็จได้เพราะมีแนวคิดสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้นผู้วิจัยจึงใคร่เสนอข้อสรุปบางประการที่จะเป็นประโยชน์และเป็นบทเรียนให้แก่ชุมชนอื่นในการก่อตั้งวิสาหกิจชุมชนบนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้ประสบความสำเร็จดังกรณีของวิสาหกิจชุมชนบ้านร่องก่อดังนี้

1. การก่อตั้งวิสาหกิจชุมชนต้องมีความชัดเจนในวัตถุประสงค์ ว่าตั้งขึ้นเพื่อการเพิ่มรายได้ลดรายจ่าย แก่คนในชุมชน โดยชุมชนเป็นเจ้าของ และดำเนินการโดยชุมชน

2. มีความมั่นคงในแนวทาง วิธีการ โดยเอาชุมชนเป็นตัวตั้ง เพื่อการช่วยเหลือ พี่พากัน เอื้ออาทรกันมากกว่าเอาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง ดังนั้นวิสาหกิจชุมชนจึงไม่ควรเริ่มต้นที่การคิดหวังรวย แต่คิดเพื่อให้ครอบครัวแต่ละครอบครัวที่อยู่ในชุมชนสามารถลดรายจ่าย ซึ่งจะเป็นการเพิ่มรายได้ไปในตัว และสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้

3. ใช้ทูทางสังคมที่มีในชุมชน ต้องวิเคราะห์ว่าในชุมชนมีพื้นฐานเรื่องอะไร มีคนถนัดงานด้านไหน ความรู้เดิมของชุมชนคืออะไร มีภูมิปัญญาด้านใด ตลอดจนผู้ที่มีความรู้ในเรื่องต่างๆ ที่จะพัฒนาไปเป็นวิสาหกิจชุมชนได้

4. ชุมชนต้องมีกระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ จากความสำเร็จของชุมชนบ้านร่องก่อ พบว่าชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้อย่างต่อเนื่อง ทั้งการเรียนรู้จากประสบการณ์ (experiential learning) การใช้ความรู้ฝังลึกที่มีอยู่ในตัวคน (tacit knowledge) กระบวนการเรียนรู้กลุ่ม (collective learning) ที่เกิดจากการปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยนำความรู้ฝังลึกที่มีอยู่ในตัวของแต่ละคนมาเรียนรู้ร่วมกัน (socialization) ตลอดจนการเรียนรู้จากการปฏิบัติ (learning by practice) และการจัดการความรู้ที่หลากหลาย ด้วยการแสวงหาความรู้ยกระดับและพัฒนาความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ได้แก่ การศึกษาดูงาน การศึกษาการทำงาน ของเครื่องจักรก่อนลงทุนซื้อ การจ้างผู้มีความรู้มาสอน การปฏิบัติทดลอง รวมถึงการสอบถามคุณภาพของผลิตภัณฑ์จากผู้นำสินค้าไปใช้ เป็นต้น

บทสรุปส่งท้าย: บทเรียนจากบ้านร่องก่อ: จากวิสาหกิจชุมชนสู่ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน

การศึกษาการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนของชุมชนบ้านร่องก่อทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าที่จริงแล้ววิสาหกิจชุมชนยังมีข้อได้เปรียบหรือจุดแข็งอยู่บ้าง ไม่ได้มีแต่ความอ่อนด้อยหรือความไม่รู้อยู่เสมอไป ถ้าเราจะพยายามวิเคราะห์หัตถ์ตัวเองให้ได้ หาจุดแข็งของตนเองให้พบ หรือหาโอกาสให้เป็น เช่นที่วิสาหกิจชุมชนบ้านร่องก่อพยายามเรียนรู้จากพื้นฐานและสภาพความเป็นจริงของชุมชน เริ่มจากการคิด วิเคราะห์ได้ถูกต้องถึงสินค้าที่ชุมชนและชุมชนใกล้เคียงต้องการ และมีความจำเป็นต้องใช้ เมื่อวิเคราะห์สินค้าที่เหมาะสมได้แล้ว ก็พยายามผลิตสินค้าให้ได้มาตรฐาน และเมื่อสินค้ามีมาตรฐานเป็นที่ต้องการของตลาดก็สามารถจัดปัญหาด้านตลาดหรือการไม่มีที่ขายสินค้าไปได้

อย่างไรก็ดี กรณีศึกษาของบ้านร่องก่อสะท้อนให้เห็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดในกระบวนการทั้งหลาย นั่นคือ “ทุนมนุษย์” ที่มีคุณภาพ ใฝ่เรียนรู้ ทำให้มีความสามารถคิด วิเคราะห์ อย่างเป็นเหตุเป็นผล และสอดคล้องกับความเป็นจริง มีความเอาจริงเอาจังในการทำงาน การคิดค้นคว้า ทดลองเพื่อพัฒนาสินค้า ความเข้าใจถึงผู้บริโภคโดยวิเคราะห์วิจัยจากความต้องการของตนเองซึ่งเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคพร้อมกัน ดังนั้นคุณลักษณะของผู้ประกอบการจึงปรากฏในตัวผู้ปฏิบัติงานวิสาหกิจชุมชนเหล่านี้ โดยไม่จำเป็นต้องมีประสบการณ์ในการเป็นผู้ประกอบการมาก่อน จึงเห็นได้ชัดเจนว่าคุณลักษณะเหล่านี้สามารถพัฒนาได้ หากมีความเอาจริงเอาจังและรักที่จะเรียนรู้ ดังนั้นการอบรมบ่มเพาะวิสาหกิจชุมชนจึงไม่ใช่การเน้นที่ “วิธีทำ” หรือการจะผลิตอะไร แต่ควรเน้นที่ “วิธีคิด” ก่อน หากเน้นที่วิธีทำ ปัญหาของวิสาหกิจชุมชนก็คงวนอยู่กับวังวนเดิมๆ นั่นคือผลิตแล้วไม่รู้จะขายใคร ขายอย่างไร เพราะเริ่มต้นวิเคราะห์สินค้าที่เป็นความต้องการของชุมชนยังไม่ได้

ทุนทางสังคมซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญได้แก่ความสามัคคีร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนก็เป็นปัจจัยสำคัญในการทำงานให้สำเร็จ รวมถึงการร่วมมือในการใช้สินค้าที่ชุมชนผลิต เพื่อลดรายจ่าย อันเป็นการเพิ่มรายได้ไปในตัว ดังนั้นการประสบความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนจึงส่งผลดีต่อระบบเศรษฐกิจชุมชน อันเป็นเศรษฐกิจฐานรากของประเทศ เนื่องจากเกิดเศรษฐกิจหมุนเวียนและรายได้อยู่ในชุมชน และเป็นเศรษฐกิจที่ใช้ทุนทางสังคมเป็นตัวขับเคลื่อน ดังที่ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2543: 139 -140) เห็นว่าเศรษฐกิจชุมชนเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีลักษณะเฉพาะ มีวิธีการผลิตที่หมุนโดยระบบความสัมพันธ์ทางสังคม มีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนในชุมชน มีอุดมการณ์ในการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน เพื่อดำรงชีพก่อน หลังจากนั้นอาจขายผลผลิตเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและครอบครัว ไม่ตั้งเป้าหมายในการขายผลผลิตเพื่อกำไรสูงสุด และอุดมการณ์การผลิตตั้งอยู่บนหลักการที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิง จากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งมีอุดมการณ์การผลิตที่ยึดหลักการสร้างผลกำไรสูงสุดอย่างเต็มที่ (profit maximization)

เศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นเศรษฐกิจที่มีความหมายต่อคุณภาพชีวิตประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ เพราะมีการรักษาความสมดุลระหว่างการผลิตและระบบนิเวศ ทั้งไม่ได้เน้น"ตลาด"เป็นตัวขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจเช่นทุนนิยม ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือการผลิตเพื่อหวังผลกำไรสูงสุด ทำให้ระบบทุนนิยมผลิตซ้ำ (reproduction) ความสัมพันธ์ทางสังคมและจิตใจแบบทุนนิยม ที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นทาสของเงินตราและการแก่งแย่งแข่งขัน การเอารัดเอาเปรียบและเอาตัวรอด ในขณะที่เศรษฐกิจชุมชนเป็นระบบที่มีการผลิตหมุนโดยความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ของศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ความเป็นชุมชนและเครือญาติ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม ในมิติของเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชนเป็นสำคัญ ทำให้เศรษฐกิจชุมชนสามารถผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมและจิตใจที่เน้นความเอื้อเพื่อเกื้อกูลในชุมชนและสังคม

ดังนั้น การพัฒนาและความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนจึงส่งผลดีต่อแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจภาคประชาชนที่จะสามารถพัฒนาให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตัวเองได้ เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่แท้จริงและมั่นคงยั่งยืนที่สามารถรักษาและพัฒนาสถาบันชีวิตและวัฒนธรรมของประชาชน อีกทั้งยังเป็นการพัฒนาที่เริ่มจากการสร้างความเข้มแข็งของระดับย่อยของประเทศ จากระดับครอบครัวเป็นชุมชนและเครือข่ายชุมชนรวมตัวกันเป็นระบบเศรษฐกิจชุมชน ที่จะสร้างพลังต่อรอง เสถียรภาพและความยั่งยืนคู่ขนานไปกับเศรษฐกิจทุนในสังคม (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2542: 6)

ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

1. วิสาหกิจชุมชนการทำอิฐบ้านร่องก่อควรมีการวางแผนในอนาคตในเรื่องการขยายงาน รวมถึงการจัดระบบงานที่จะรองรับการขยายงานทั้งเรื่องกำลังคน ระบบการขนส่ง ระบบบัญชี ฯลฯ ด้วย เพราะในปัจจุบันเริ่มมีปัญหาการผลิตไม่ทัน เนื่องจากสินค้าเป็นที่ต้องการมากขึ้น
2. ชุมชนสามารถต่อยอดจากวิสาหกิจการทำอิฐสู่วิสาหกิจอื่นๆ ได้อีก ทั้งนี้เพราะมีทุนทางสังคมที่ดีและพื้นฐานที่ดีด้านวิสาหกิจการทำอิฐที่ประสบความสำเร็จแล้ว จะทำให้สามารถลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้กับชุมชนได้มากขึ้นไปอีก
3. ควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับวิสาหกิจชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จเพื่อสร้างองค์ความรู้ของวิสาหกิจชุมชนของชาวบ้านที่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากอาจมีพื้นฐานและปัจจัยที่แตกต่างจากวิสาหกิจที่ริเริ่มโดยภาครัฐหรือทุนจากนอกชุมชน

ข้อเสนอแนะด้านนโยบายและการวิจัย

1. หน่วยงานรัฐ/สถาบันการศึกษาควรศึกษาความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนที่ริเริ่มโดยชาวบ้านเองเพื่อเข้าใจบริบทของชุมชนและรวบรวมองค์ความรู้เพื่อพัฒนา/ยกระดับวิสาหกิจชุมชนจากพื้นฐาน ความรู้ และการจัดการความรู้ของชุมชนทำให้สามารถสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนได้สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชนและทำให้ชุมชนสามารถเติบโตได้จากตนเอง อันส่งผลต่อความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนในระยะยาว
2. จากงานวิจัยนี้พบว่า วิสาหกิจชุมชนบ้านร่องก่อ ซึ่งเป็นวิสาหกิจชุมชนที่ริเริ่มโดยชาวบ้านสามารถประสบความสำเร็จในการดำเนินงานนั้น มีลักษณะของความเป็นผู้ประกอบการอันนำไปสู่ความสำเร็จในการทำวิสาหกิจชุมชน ความเป็นผู้ประกอบการจึงเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้โดยไม่จำเป็นว่าจะต้องมีประสบการณ์หรือคุ้นเคยกับการเป็นผู้ประกอบการมาก่อน ทั้งนี้ควรสร้างขึ้นจากประสบการณ์และรากฐานความคิด ความเป็นจริงของชุมชน ดังนั้นหน่วยงานรัฐ/สถาบันการศึกษาควรบ่มเพาะวิสาหกิจชุมชนด้านวิถีคิด วิถีทำงานแบบผู้ประกอบการให้เกิดขึ้นในวิสาหกิจชุมชนอันได้แก่ การมีนวัตกรรม ความกล้าเสี่ยง/กล้าตัดสินใจในระดับหนึ่ง ความยืดหยุ่นอดทน ความสำเร็จ การจัดการความล้มเหลว กล้าริเริ่มและรับผิดชอบ การแสวงหาโอกาส และความซื่อสัตย์สุจริต เป็นต้น ก็จะสามารถทำให้วิสาหกิจชุมชนประสบความสำเร็จและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน